

Sgript: Llwybr Sain Afon Eden

Croeso i Llwybr Sain Afon Eden, sy'n dechrau y tu allan i Ganolfan Ymwelwyr Coed y Brenin. Darganfyddwch gylchoedd gwahanol y goedwig a rhai o'i bywyd gwyllt arbennig.

Trac 1. Coedwig sy'n llawn cylchoedd

Ers y 1990au, mae Coed-y-Brenin wedi dod yn gyrchfan i feicwyr mynydd o ledled y wlad a thu hwnt. Ond nid dyma'r unig gylchoedd a geir yn y goedwig.

Mae digonedd o fywyd gwyllt yn cydfodoli'n hapus gyda'r miloedd o ymwelwyr dynol sy'n mwynhau'r holl gilometrau o lwybrau a geir yma, ac wrth i ni ymlwybro tuag at Afon Eden, byddwn yn darganfod cylch bywyd ac arferion hynod rhai o drigolion mwy diddorol y goedwig, gan gynnwys pryfed sydd â chyfrinach ddrewllyd a physgod cregyn sy'n celu cyfoeth cudd.

Mae'r rhywogaethau hyn wedi gweld newidiadau dramatig dros y 100 mlynedd ddiwethaf, ac mae nifer ohonynt i'w gweld ar gerfluniau prydfarth ar hyd y llwybr. Allwch chi adnabod pob un ohonyn nhw?

Cyn i chi gychwyn ar drywydd Arhosfa 2, a welsoch chi'r cynn tarw mawr i'r dde i chi? Maen nhw'n nodi dechrau llwybr beicio mynydd Tarw, ac mae iddynt arwyddocâd arbennig yn yr ardal hon. Unrhyw syniadau? Cawn yr ateb yn nes ymlaen.

Dilynwch y nodwyr llwybr melyn ac edrychwch am y safle MP3 nesaf ar y llwybr.

Trac 2. Morgrug Blewog y Coed Gogleddol.

Wrth i chi gerdded, a welsoch chi dwmpathau cochfrown wrth fonion coed ger y llwybr? Ydych chi'n gwybod be ydyn nhw? A phwy sydd yn bwy ynddyn nhw? Nythod Morgrug Blewog y Coed Gogleddol ydy'r rhain a bydd pob un o'r dinasoedd morgrug hyn yn gartref i gannoedd o filoedd o drigolion sy'n gweithio gyda'i gilydd i adeiladu a chynnal eu cymuned. Pam yr enw 'Morgrug Blewog y Coed Gogleddol'? Yn wahanol i'w cefndryd sy'n hoffi'r haul, sef Morgrug Cochion y Coed, Canolbarth Cymru ydy'r pwynt mwyaf deheuol lle gallwch ddod o hyd i'r pryfed hyn sy'n byw yn y cysgod. Pe byddech yn edrych yn fanwl iawn arnyn nhw, byddech yn gweld bod ganddynt eiliau blewog iawn ond peidiwch â mynd yn rhy agos, mae'r pryfed eofn hyn yn chwistrellu asid fformig at unrhyw beth ac unrhyw un y maen nhw'n ei weld fel bygythiad. Mae'r asid hwn yn drewi a hefyd mae'n gallu achosi pothellau ar y croen a throi blodau clychau'r gog yn binc hyd yn oed. Prif bwrpas yr asid ydy troi ysglyfaeth yn gawl, gan ei wneud yn fyrbryd llawer mwy dymunol i'r morgrug diflino hyn.

Mae'n debygol eich wedi sylwi bod eu nythod wedi'u gwneud o nodwyddau pinwydd, dail a brigau. A wyddoch chi fod y morgrug yn aml yn adeiladu nythod dros fonion coed oherwydd bod pren sy'n pydru'n creu gwres sy'n helpu i ddeor morgrug ifanc. Mae'r nythod hyn yn weddol fach, mae rhai yn gallu bod dros fetr o uchder ond ni chaiff y dinasoedd hyn eu hadeiladu mewn diwrnod. Mae rhai o'r nythod mwyaf yn y goedwig hon yn debygol o fod bron i 100 mlwydd oed. Tybed pwy fydd yn gallu adnabod y nyth fwyaf wrth i chi ymlwybro tuag at Arhosfa 3 a thu hwnt? Ond peidiwch ag ymyrryd â'r nythod gyda phrenciau neu eich traed achos byddai hyn yn achosi llawer o ddifrod, a byddai fel daeargryn neu fom yn ffrwydro mewn dinas pobl.

Dilynwch y llwybr eto i chwilio am Safle 3.

Trac 3. Troelli darnau un punt

A ydych chi wedi sylwi ar yr holl fathau gwahanol o goed sydd yma? Mae rhai ohonynt yn frodorol, sy'n golygu eu bod wedi tyfu yma erioed. Mae'r rhain yn tueddu bod yn goed collddail, sy'n colli eu dail yn y gaeaf. Ond byddwch yn sylwi ar goed conifferaidd hefyd. Mae'r rhain yn cadw eu dail trwy gydol y flwyddyn, ar wahân i'r llarwydden, sy'n eithriad i'r rheol. Mae eu nodwyddau'n troi'n felyn cyn disgyn.

Mae cyfuniad o goed llydan-ddail, ysgerbydol yn y gaeaf a rheoli gofalus yn golygu bod digon o olau'n cyrraedd llawr y goedwig am gyfnodau hir yn ystod y flwyddyn. Yn y gwanwyn, mae carped moethus o flodau'n ychwanegu rhywfaint o liw i'r llawr.

Hefyd mae'r gymysgedd o rywogaethau coed yn golygu y gallwch ddisgwyl corws gan amrywiaeth o adar ar hyd y flwyddyn. Mae ymwelwyr haf yn cynnwys telor y coed sef aderyn bach gwyrdd a melyn sydd â chan yn debyg iawn i sŵn darn arian yn troelli, gan droelli'n arafach ac yn arafach. Mae tingochiaid i'w cael yno hefyd, yn nythu mewn waliau cerrig a gellir eu hadnabod wrth eu cynffonau orengoch llachar sy'n aml yn crynu. Yn y gaeaf, gellir gweld heidiau mawr o bilaod gwyrddion yn hedfan drwy ganopi'r goedwig lle maen nhw'n bwyta'r hadau o foch coed y coed conwydd.

Os oes gennych lygad craff, efallai y byddwch yn sylwi ar aderyn cân lleiaf y Deyrnas Unedig. Mae gan y dryw eurban streipen oren neu felyn nodedig ar hyd top ei ben sy'n ymestyn o'i big i'w gefn. Os na allwch chi weld, efallai y bydd ei gan, si si si, dreiddgar ac ailadroddus sy'n gorffen gyda chwafer yn eich helpu chi i'w leoli.

Nid adar yn unig a welir yn yr awyr. Mae bron i draean o rywogaethau ystlumod y Deyrnas Unedig i'w cael yn hela rhwng y coed hyn. Gyda'r nos, mae côr-ystlumod, sef ein hystlum lleiaf ei faint a mwyaf cyffredin sy'n pwyso llai na darn punt yn gallu bwyta tair mil o bryfed mân mewn un noson yn unig. Mae'r ystlum hir-glust yr un mor drawiadol. Mae ei glyw yn sensitif dros ben a chredir ei bod yn gallu clywed buwch goch gota'n cerdded ar ddeilen hyd yn oed.

Eto i gyd, nid oes cymaint o goed a rhywogaethau sy'n gysylltiedig â nhw wedi bod yma erioed, fel y byddwn yn darganfod yn Arhosfa 4.

Trac 4. O ble daeth yr holl goed hyn?

A welsoch chi'r sguor garreg ar ochr dde'r fynedfa i Goed y Brenin o'r ffordd fawr wrth i chi gyrraedd heddiw? Beth am olion wal garreg i'r chwith o'r man lle rydych chi'n sefyll rwan? Mae'r strwythurau hyn a'r corlannau defaid sef llociau carreg ar gyfer cadw da byw a welir yn y maes parcio gorlif yn awgrymu nad coedwig a fu yma erioed.

Mewn gwirionedd, lai na 100 mlynedd yn ôl, byddech yn sefyll wrth ymyl cae, yn edrych allan dros olygfa gyda nifer gymharol fechan o goed, gyda defaid yn pori'r glaswellt o gwmpas. Adeiladwyd waliau fel y rhain o gerrig a gliriwyd oddi ar y tir gerllaw i gynyddu'r porfeydd.

Mewn ymdrech i ddatrys y prinder pren a gododd o ganlyniad i ymyrraeth i'r cyflenwad o dramor yn ystod y Rhyfel Byd Cyntaf, gweithredodd y llywodraeth i sefydlu'r Comisiwn Coedwigaeth ym 1919. Roedd ei nod yn un syml: diogelu ac ehangu coedwigoedd Prydain gan sicrhau hunan-ddigonedd o ran pren.

Prynwyd darnau mawr o dir ymylol mewn ucheldir yn bennaf a phlannwyd rhywogaethau anfforddol sy'n tyfu'n gyflym gan gynnwys nifer o rywogaethau coniferaidd a welwch yma heddiw. Mae ein hinsawdd fwyn yn annog y coed hyn i dyfu'n gyflymach nag yn eu gwledydd brodorol, sef America, Sgandinafia, gan gyflenwi llawer o bren ar gyfer defnydd bras megis ffensiō neu gynhyrchu byrddau sglodion. Ond mae cylchoedd tyfiant y coed cyflym hyn yn rhy lydan ar gyfer eu defnyddio i adeiladu strwythurau. Er hynny, mae gobaith i'w gael. Yn Arhosfa 7, cewch weld sut y llwyddodd y Comisiwn Coedwigaeth i ddatrys hyn ac adeiladu'r ganolfan ymwelwyr drawiadol.

Cyn symud ymlaen, a welsoch chi unrhyw hyddod brith yn y goedwig hyd yn hyn? Mae'r rhai sydd yma yn rhai anarferol iawn. Yn hytrach na bod â chotiau coch nodweddiadol a smotiau gwyn, cafodd yr hyddod hyn a ddihangodd o Ystâd Nannau gerllaw eu magu'n ddetholus ac maen nhw'n crwydro'r goedwig mewn cotiau tywyll nodedig.

Rwan, mae'n bryd symud ymlaen i Arhosfa 5, lle byddwn yn clywed am rywogaeth sy'n gwneud i ennill y loteri ymddangos yn hawdd.

Trac 5. Perlau a the jasmin

A wyddoch chi beth oedd un o'r rhesymau pam yr ymosodd y Rhufeiniaid ar Brydain dros 2000 o flynyddoedd yn ôl? Mae'r ateb i'w gael yn yr afon hon, ac ar un adeg, mewn cannoedd o afonydd ledled ynysoedd Prydain.

Heb fod ymhell o'r llecyn hwn, mae misglod perlog sy'n mynd yn fwyfwy brin yn magu. Maen nhw'n gallu byw am dros 100 o flynyddoedd. Mae cylch bywyd y fisglen berlog yn ddiddorol dros ben. Er y bydd misglen fenywaidd aeddfed yn gollwng miliynau o ŵyau i'r dŵr, dim ond un o bob 10,000 yn unig fydd yn llwyddo i lynu wrth dagellau eog a brithyll ifanc sy'n frith o ocsigen. Yno byddan nhw'n tyfu am bron i flwyddyn cyn disgyn i'r hyn y byddan nhw'n gobeithio sy'n dywod neu raean glan.

Ar ôl gorchfygu'r rhwystr hon, dim ond 5% fydd yn goroesi'r deng mlynedd nesaf a chyrraedd aeddfedrwydd. Ac o'r rhain, dim ond un mewn pob 100 fydd yn cynhyrchu perlau gwerthfawr. Wiw. Mae'r risg uchel o farwolaeth yn y blynyddoedd cynnar yn golygu ei bod yn hanfodol bwysig nad oes unrhyw ymyrraeth yn digwydd. Yn anffodus, mae llygredd mewn afonydd, carthu afonydd a hel perlau gwerthfawr ar gyfer gemwaith wedi dinistrio llawer o'u cynefinoedd. Ac fel y clywsom, mae angen rhywfaint o amser a lwc ar y cregyn-bysgod hyn i lwyddo.

Mae pethau ar i fyny yn achos rhai o'r rhywogaethau sydd yma. Mae baw dyfrgi, sy'n ludiog a du ac sy'n arogl fel cyfuniad o bas bysgod a the jasmin yn dangos presenoldeb dyfrgwn ar lannau'r afon hyn. Eto i gyd, er bod eu niferoedd ar gynnydd, mae'n cymryd rhywfaint o lwc i'w gweld, oherwydd bod y mamaliaid hyn yn gyfrinachgar iawn. Rydych yn anhebygol o weld gwartheg ar hyd lan yr afon hon y dyddiau hyn ond byddwch yn darganfod yn Arhosfa 6 nad felly y bu yn y gorffennol.

Trac 6. Dôl-Gefeiliau

Rydych yn sefyll mewn man a adweinir fel Dôl Gefeiliau sy'n golygu cae'r Gefeiliau. Amser maith yn ôl, dyma ble roedd gofaint yn pedoli gwartheg cyn iddynt barhau ar eu teithiau hir o'r arfordir i lefydd mor bell i ffwrdd â Llundain.

Mae'r fainc bren sydd yma â chyrn arni yn dangos y math o offer y byddai'r gofaint wedi eu defnyddio. Nid gwartheg yn unig a arwyd ar hyd yr hen lwybrau porthmyn hyn. Bu'n rhaid i anifeiliaid llai tebygol oddef yr un daith. Roedd moch yn gwisgo sannau gwlan a throchwyd traed gwyddau mewn tar meddal a thywod er mwyn eu caledi.

Am ganrifoedd, bu dynion yn gyrru buchesi a oedd yn cynnwys cannoedd o anifeiliaid ar hyd llwybrau mynyddig anghysbell er mwyn osgoi talu tollau ar eu taith 250 milltir i'r farchnad.

Ar ôl gwerthu'r da byw, roedd y jermyn hyn yn darged i ladron pen ffordd, wrth iddynt ddychwelyd i Gymru. O ganlyniad, sefydlodd nifer o borthmyn y banciau Cymreig cyntaf fel eu bod yn gallu rhoi arian mewn banc yn Llundain a dychwelyd adref heb y baich o fod â phocedi'n llawn aur.

Trown at fetel gwerthfawr arall rwan. Cofiwch nôl at ddechrau'r llwybr clywedol hwn. Os cofiwch chi, dechreuodd y llwybr beicio mynydd ger pâr o gyrn tarw, cawsant eu gwneud o gopr, oherwydd bu mwynloddio helaeth am gopr yn yr ardal hon. I ddarganfod ymhle, ewch i Glastir a dilyn llwybr clywedol hynod o ddiddorol arall.

Mae'r prif lwybr yn parhau o'ch blaen. I fyny llethr mwy serth gan ddilyn y nodwyr llwybr melyn tra bo'r llwybr pob-gallu'n dychwelyd i'r ganolfan ymwelwyr gan ddilyn y llwybr glas.

Trac 7. Cyfannu'r cylch

Mae cylchoedd wedi dylanwadu ar gynllun y ganolfan ymwelwyr. Dewiswyd ffurf cylch i gynrychioli olwyn beic. Daw'r rhan fwyaf o'r pren ar gyfer yr adeilad eco-gyfeillgar hwn o ffynonellau lleol, gan gynnwys pren llarwydd i orchuddio'r waliau allanol, cedrwydd coch gorllewinol a ddefnyddiwyd i adeiladu'r balconi, a phren deri, onn a ffawydd a ddefnyddiwyd ar gyfer y lloriau y tu fewn i'r adeilad. Rwan ein bod wedi cyrraedd diwedd y daith gerdded hon, gallwch eu gweld dros eich hun wrth i chi gael diod a rhywbeth i'w fwyta yn y ganolfan ymwelwyr.

Gallwch glywed mwy am hanes cyfoethog Coed y Brenin ar bedwar llwybr arall yn y parc coedwig. Ariannwyd y llwybrau clywedol gan y Rock Trust sef elusen sydd wedi'i lleoli ym Meirionnydd. Ac mae pob un ohonynt ar gael i'w lawrlwytho am ddim.